

Ciutats, emergència climàtica i transició ecosocial. Un balanç després del curt estiu del municipalisme

Emilio Santiago Muíño. Doctor en Antropologia Social i professor de Filosofia a la Universitat de Saragossa^a

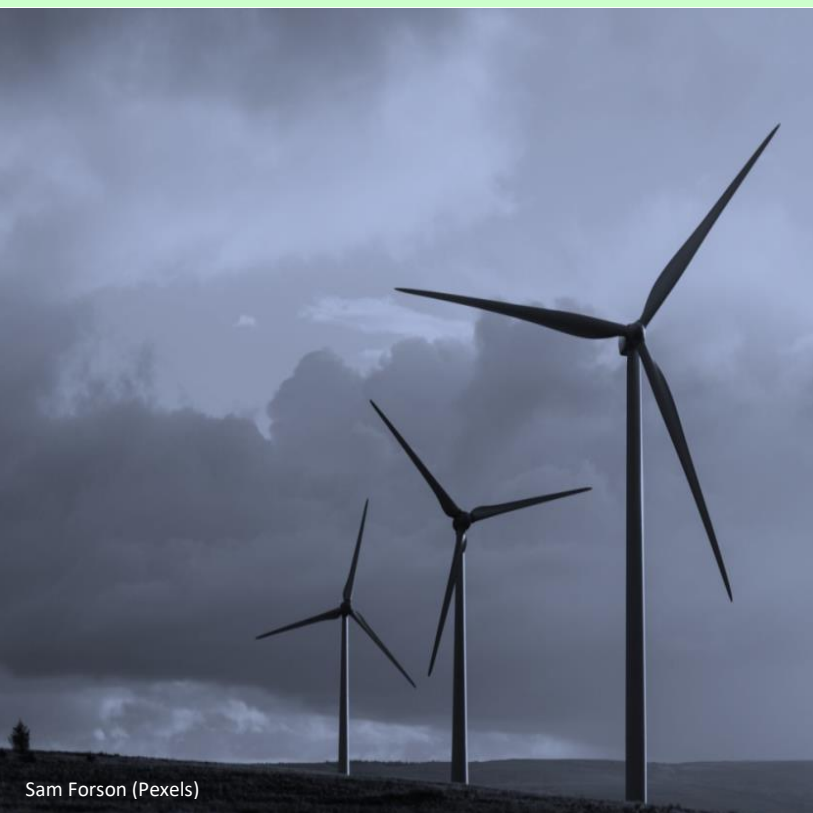
Paraules clau: municipalisme, emergència climàtica, transició ecosocial, Ajuntaments del Canvi, hegemonia

L'experiència transformadora que van inaugurar els Ajuntaments del Canvi el 2015 es pot interpretar des d'angles molt diferents. Han aconseguit molts objectius, però també han tingut les seves ombres, començant per la més evident, que és la pèrdua majoritària del poder municipal el 2019. En aquest procés, les polítiques públiques de transició ecosocial i lluita contra l'emergència climàtica mereixen una anàlisi detallada. A les conclusions que es puguin extreure de la trajectòria general del municipalisme s'hi suma la dificultat de fer política ecologista a l'altura de les transformacions que exigeix la urgència de la nostra situació d'insostenibilitat. Aquest text aporta una panoràmica reflexiva a aquest procés, posant l'èmfasi en l'aspecte ecosocial, i s'ajuda de l'ús neogramscianista de la noció d'hegemonia per interpretar-ne els límits i extreure lliçons útils de cara als cicles polítics que venen.

Introducció: reflexions de tardor

Kois Casadevante va ser qui, en el clima de tristesa i decepció col·lectiva que regnava el 27 de maig de 2019, va encunyar la fórmula nostàlgica però molt encertada, i amb una potent ressonància simbòlica i històrica, del "curt estiu del municipalisme". Va ser una legislatura que es va viure tan breument com breu es va fer el temps de la revolució llibertària del 1936 que Hans Magnus Enzensberger recrea a la seva novel·la històrica *El curt estiu de l'anarquia*. De l'onada d'Ajuntaments del Canvi que van sorgir el 2015, aquesta prometedora fractura oberta en la governança neoliberal que traduïa en la política institucional local el terratrèmol del 15M i de la qual es va esperar tant, quatre anys després només quedava Cadis, València, Barcelona pels pèls i el tàxon perdut de Zamora. És una altra mostra més de com d'ingrata que és la història d'això que s'anomena

a. Exdirector de Medi Ambient de l'Ajuntament de Móstoles (2016-2019). emilio.santiago.muino@gmail.com, @E_Santiago_muin

2 | Barcelona Societat – Experiències

Espanya per a les seves capes populars, on les nostres conquestes polítiques tenen quelcom de parèntesi efímer que sempre es tanca massa aviat.

Són, per tant, aquestes reflexions de tardor que volen fer balanç amb l'objectiu, com afirmava Kois, de “fer bascular la tristesa més cap a l'esperança que cap a la impotència” (Casadevante, 2019). La meua intenció amb aquestes pàgines és avaluar com s'han entrecruat en els Ajuntaments del Canvi la potència política de l'aposta municipalista i la forma en què aquesta ha donat resposta a l'emergència climàtica com a problema d'època, i què es pot esperar per a futures onades municipalistes.

1. El cub de Necker de la política ecosocial: petits grans passos

Un repàs mínimament exhaustiu dels assoliments dels Ajuntaments del Canvi en matèria de transició ecosocial i lluita contra l'emergència climàtica queda més enllà de les possibilitats d'aquest text. A tall d'exemple il·lustratiu, observarem alguns projectes representatius de les dues ciutats més icòniques del procés, Madrid i Barcelona.

El llegat de polítiques públiques reeixides de Madrid i Barcelona com a capdavanteres del procés del municipalisme transformador ha estat notable. Algunes han estat reconegudes tant internacionalment com pels seus rivals electorals. La reducció de deute, l'augment de la despesa social i la xarxa pública d'escoles infantils en el cas de Madrid. La política d'habitatge, la regulació turística o el projecte Radars contra la solitud no desitjada a Barcelona. En ambdues ciutats hi ha hagut avenços molt substancials en altres camps com ara la governança participativa, el feminisme o la col·laboració publicosocial (Casadevante *et al.*, 2018).

Al capdavant de la transició ecosocial també hi ha hagut fruits prou memorables per transcendir i consolidar-se en l'imaginari col·lectiu. La seva imatge ja forma part d'aquest diccionari de símbols polítics amb el qual es trenen els relats hegemònics. Pioner a Espanya, en el cas de Madrid destaca el Pla A de qualitat de l'aire, amb l'aplicació de la zona d'emissions reduïdes de Madrid Central com a emblema d'un Govern a l'avantguarda ecologista. També destaca el projecte de Renaturalització del Manzanares, que ha estat molt reeixit, per bé que és menys conegut pel gran públic, però admirat unànimement pels especialistes. Es tracta d'un projecte exemplar en matèria de restauració de la biodiversitat perduda per la pressió urbanística sobre la llera del riu. Per a Barcelona, la creació de la comercialitzadora pública Barcelona Energia, que ofereix electricitat de proximitat i 100% renovable, sens dubte ha suposat una mesura valenta i ambiciosa que apunta al cor de la transició ecològica justa: el control comú de l'energia. I la superilla pilot funcional del Poblenou ha suposat un experiment urbanístic d'un gran impacte internacional, que ha demostrat la viabilitat i l'interès de les idees de l'urbanisme ecosistèmic que Salvador Rueda impulsa des dels anys noranta.

Es tracta, sens dubte, de *petits grans passos*. Petits perquè en comparació amb les urgències dramàtiques que ens interpel·len amb l'emergència climàtica i la crisi ecològica han pecat, en el millor dels casos, de ser mesurades tímides, parcials, molt limitades. Grans perquè atesa la situació de partida i la *correlació antropològica de forces tan desfavorable*, han suposat una falca en consensos neoliberals molt rocosos. Analitzem amb més de detall aquesta ambivalència.

Paco Segura, membre d'Ecologistes en Acció i expert en contaminació atmosfèrica, declarava el març del 2019 que

3 | Barcelona Societat – Experiències

Madrid Central havia millorat una mica la situació dramàtica de salut pública que vivia Madrid al respecte. Però que ni de bon tros no era suficient. A ulls de l'ecologisme madrileny, l'actuació de Carmena en aquesta línia ha estat “demasiado lenta y demasiado timorata” (Segura, 2019), amb una tramitació exasperant. El to està justificat en part: fins i tot amb Madrid Central, els límits legals a la contaminació de l'aire es van continuar sobrepasant. I Madrid Central només és una de la trentena de mesures previstes en el Pla A, però la majoria van quedar sense implementar-se.

L'anàlisi exigent dels moviments socials s'entén quan un contrasta els assoliments i els reptes. Per cenyir-nos al tema atmosfèric, i segons dades de l'Agència Europea del Medi Ambient, només l'any 2014, el nombre de morts prematures provocades per la contaminació de l'aire a Europa va assolir l'esgarriosa xifra de 480.000, de les quals aproximadament 31.000 morts eren de persones espanyoles (EEA, 2017). Dues xifres que mereixen ser escrites i llegides diverses vegades perquè són absolutament inversemblants i radicalment escandaloses: mig milió de morts a l'any a la UE, més de trenta mil a Espanya. O dit d'una altra manera: la contaminació provoca cada any a Europa un genocidi. I a Espanya un nombre de víctimes tres vegades més gran que l'acumulat en el conflicte civil del Iemen. Utilitzar aquest llenguatge expressionista, gairebé pamfletari, és interessant per comparar que, tanmateix, la percepció social sobre aquest assumpte és radicalment una altra. N'hi ha prou amb comparar el tractament de les víctimes de la contaminació de l'aire amb el d'altres xacres que sí que han aconseguit construir-se com a problemes socials oficials: la violència masclista, els accidents de trànsit, el crim o el terrorisme.

Per sort, ja hi ha consens social a considerar com n'és d'absolutament intolerable la mort d'una dona a mans de la seva parella. O que cap causa política no justifica l'assassinat

com a mitjà per aconseguir un fi. Però al costat de les morts anuals per contaminació, la suma de totes elles no deixa de donar lloc a una xifra petita. Sense voler restar importància a aquestes problemàtiques, la comparativa és sociològicament reveladora de les mentalitats col·lectives que imperen. Les mentalitats que configuren els límits i les possibilitats del debat públic, i, per tant, de l'acció política. Una mostra més de la gran contradicció que ens puny al segle XXI: després de quaranta anys de neoliberalisme, que van ser quaranta anys perduts per aturar una crisi ecosocial de la qual en els anys setanta ja ho sabíem gairebé tot, el que és ecològicament necessari és *gairebé* impossible políticament.

Els moviments socials barcelonins parlen en termes semblants de Barcelona Energia: tot i reconèixer-ne l'avenç, les crítiques principals apunten cap al seu curt abast, i assenyalen la necessitat de “ir más allá de la comercialización mediante la recuperación de las redes de distribución, una política de tarifas que incentiven el ahorro y prioricen la vulnerabilidad energética” (Casadevante *et al.*, 2018: 214), a més d'una forta polèmica inicial respecte a la incineració de residus, opció que finalment es va abandonar. Si només tenim una o dues dècades per fer una transició energètica renovable sota control democràtic, i el ritme de canvi és el que hem conegut amb la creació d'una eina com Barcelona Energia, complir l'Acord de París serà impossible.

Respecte al projecte pilot de la superilla del Poblenou, el balanç és semblant. S'han obtingut resultats excel·lents, que reforcen la hipòtesi inicial: una nova cèl·lula urbanística funcional, amb un nombre de vehicles en el perímetre similar al que hi havia abans que s'implantés, però amb uns carrers interiors sense cotxes, que s'han guanyat per a la vida comunitària, i amb una millora notable de la qualitat ambiental. Però una nova superilla, afegida a les altres tres existents prèviament (una al Born i dues a Gràcia), queda

4 | Barcelona Societat – Experiències

lluny del ritme i l'escala d'implementació per a una ciutat que s'ha proposat com a objectiu del seu Pla de mobilitat urbana sostenible assolir les 500 intervencions.

És cert que la superilla del Poblenou es va haver d'enfrontar a un important focus veïnal de resistència al canvi, amplificat convenientment per la guerra mediàtica de desgast contra el Govern de Barcelona en Comú. Això sens dubte va contribuir a fer que el pla de mínims del Govern per a la legislatura 2015-2019, que desenvolupava almenys quatre superilles més (a Hostafrancs, Horta, les Corts - la Maternitat i Sant Ramon i Sant Antoni), no es complís en el termini. Haver dissolt aquest focus de resistència mitjançant participació ciutadana, però sobretot mitjançant l'èxit empíric del projecte, facilitarà augmentar la velocitat de la transformació de Barcelona sota els paràmetres de l'urbanisme ecosistèmic. Però, sens dubte, també hi cap aquí la reflexió pessimista que Jorge Riechmann llança sobre el cas de Gorona del Viento, el projecte que suposadament atorga sobirania energètica renovable a la Isla del Hierro: “más de tres decenios para hacer a medias lo que hubiera debido desplegarse rápidamente a partir de los años setenta del siglo xx...Y al final, lo que tenemos es sólo otro proyecto piloto, uno más” (Riechmann, 2019: 18). L'ecologisme més conseqüent denuncia que un esperit de reforma progressiva ja no s'ajusta a un moment com aquest, que és d'emergència històrica extrema.

Però aquesta avaluació de got mig buit pot i ha de contraposar-se a una mirada de got mig ple: la victòria que aquestes mesures han suposat en el pla de la guerra cultural. El que fa quatre anys era una demanda extravagant de moviments radicals avui és a l'agenda oficial de dues grans ciutats globals, i ja està sent experimentat en forma de polítiques públiques embrionàries que tenen això que Errejón

i García Linera han anomenat “irreversibilidad relativa” (Errejón i Linera, 2019).

Continuem estudiant el cas de Madrid Central, que és un experiment d'ecologia política urbana especialment interessant almenys per dues qüestions: perquè l'hereta un equip de govern de signe polític diferent que intenta desmuntar-lo amb, de moment, poc èxit, i perquè té l'avantatge d'encarar la crisi ecològica des d'aquesta proximitat narrativa que ofereix la idea de salut. Potser les dificultats amb què ha topat el Govern d'Almeida per desmantellar el llegat de Madrid Central no s'expliquen sense la segona d'aquestes qüestions. Mentre que el canvi climàtic ens remet al relat de quelcom que sempre sembla que ocorre en una altra banda, els pics d'ozó troposfèric ens couen als ulls i colls. Mentre que l'esgotament de recursos bàsics només ens espanta quan s'expressa en un indicador tan fal·laç com els preus, la boina negra sobre el cel de Madrid és una imatge que tothom reconeix com una postal de malson. L'èxit popular de Madrid Central amaga pistes clau per construir propostes ecologistes de majories.

Aquest èxit és especialment significatiu pel paper simbòlic de l'automòbil en el model antropològic de la Gran Acceleració nascut després de la Segona Guerra Mundial. L'antropòleg Marvin Harris deia que per veure una vaca sagrada no calia anar a l'Índia. N'hi havia prou amb mirar un cotxe des de la finestra de casa. En moltes facetes, la nostra relació amb l'automòbil s'assembla més a l'adoració d'un tòtem que a l'ús racional d'un objecte potencialment útil. Com altres comportaments col·lectius que imperen en el capitalisme, la nostra addicció al cotxe té quelcom de decisió lliure i molt de xantatge estructural. Xantatge directe perquè els dèficits estructurals en transport públic, i la intensa mobilitat diària que exigeix l'actual mercat laboral és una combinació

perversa. Fins i tot a l'àrea metropolitana de Madrid, amb la xarxa d'infraestructures de transport públic més densa del país, per a moltes persones el cotxe és l'única opció de poder conciliar horari de treball i un mínim temps de vida (especialment potser en el model urbà de Madrid, que sota dues dècades d'aguirrisme s'ha proposat d'imitar la *suburbia* nord-americana). Xantatge indirecte perquè la indústria automobilística no s'ha gastat milers de milions d'euros durant dècades en publicitat perquè el condicionament psicològic no hagi tingut un efecte sòlid. Així, per a una part important de la població la llibertat continua assemblant-se molt a conduir un cotxe per una carretera solitària en un paisatge de bellesa indòmita. I amb aquest desig, com amb qualsevol altre, no es pot fer creu i ratlla. Els desitjos també es transformen, però a foc lent i mai per l'imperatiu d'un decret municipal.

Entre l'espasa de la contaminació i la paret d'aquests xantatges, que a més l'oposició política sempre magnifica, es configura una pinça que resumeix el repte perillós de la sostenibilitat urbana: per exemple, com recuperar la ciutat per a les persones davant els cotxes, reduint contaminació i emissions, i no deixar-hi políticament la pell. Per habitar aquest espai estret amb algun rendiment transformador, els Ajuntaments del Canvi han hagut de fer un doctorat en l'art de la contradicció.

La política pública ecosocial està condemnada a ser com un cub de Necker, la famosa il·lusió òptica en la qual la percepció de la seva profunditat és ambigua fins que l'observador decideix com vol mirar-la. Enfocades des dels límits planetaris, gairebé totes suspenen. Però enfocades des dels límits polítics que imposa una hegemonia neoliberal molt sedimentada, els èxits són notables. Recordem que el neoliberalisme és una ideologia que ja no és composta només de mites i emocions fetes de metàfores, sinó que és

discurs encarnat en infraestructures tan poc flexibles com l'arquitectura tancada dels nous PAU o l'ordenament del territori. El valor polític de les fractures que projectes com Madrid Central o Barcelona Energia han obert en el sentit comú imperant ha de ser avaluat des del reconeixement d'aquesta doble limitació: l'ecològica i la política.

2. Un curtcircuit en el municipalisme com a procés hegemònic

Tant Madrid com Barcelona han conegut també la frustració, o almenys l'aparcament en uns llimbs administratius, d'algunes de les seves mesures estrella en matèria de transició ecosocial. A Barcelona el cas més significatiu és la municipalització de l'aigua: una dura batalla legal en la qual el Tribunal Suprem ha donat finalment la raó a Agbar, l'empresa que gestiona l'aigua de Barcelona per una concessió d'un segle donada en l'època de la dictadura franquista. Però almenys a Barcelona la continuïtat del Govern del canvi pot encara fer prosperar aquesta mesura, encara que el marge de maniobra s'ha estret substancialment.

A Madrid, tanmateix, l'administració de coalició del PP i Ciutadans no només ha posat fi a l'experiència municipalista madrilenya, sinó que a més ha posat un èmfasi especial a aplicar una política de terra cremada sobre l'obra de govern d'Ara Madrid. Eliminar Madrid Central va ser el *casus belli* electoral de la dreta. Les fotos d'Almeida i Villacís celebrant la reversió de la conversió en zona de vianants del carrer de Galileo és una declaració d'intencions semiòticament perfecta.

Significativament, per al cas concret de Madrid Central, el desmuntatge no s'ha pogut consumir, i la promesa encara no s'ha pogut complir. La raó ha estat una intensa oposició ciutadana, la principal victòria de la qual van ser dues sentències judicials que van tombar la moratòria a les multes,

decretada pel consistori d'Almeida, que suprimia *de facto* la zona de baixes emissions de Madrid Central. El procediment d'infracció obert des del 2010 per la Comissió Europea contra Madrid per l'incompliment sistemàtic dels límits legals per contaminació de NO₂, i que amenaça de convertir-se en una multa de quantia milionària, no ofereix a més gaire marge de maniobra per a la reversió. Per contra, el projecte MARES s'ha desmantellat. MARES era una gran incubadora d'economia social que l'Ajuntament de Madrid havia generat, amb fons europeus, per promoure un canvi de model productiu, que tenia en la transició ecològica (energies renovables, agroecologia, mobilitat, economia circular, etc.) i l'economia feminista de les cures els seus horitzons de treball.

La capacitat de resistència diferencial d'aquests dos projectes ofereix pistes sobre el grau de potència hegemònica de les diferents idees força del discurs ecologista. I recordem que l'hegemonia, en el sentit gramscian del terme que aquí s'aplica, no consisteix tant a promoure per exemple l'alienació partidista d'una judicatura favorable (nomenament de jutges afins), sinó a establir perspectives d'interpretació sobre el que és social que, sent ideològicament de part, tinguin aquesta capacitat d'aglutinar demandes diferents que puguin passar com quelcom d'interès general. Així, el dany a la salut pública comença a convertir-se en una externalitat intolerable dins del sentit comú imperant, que és la matèria primera del joc polític. Prou perquè es pugui establir jurisprudència ambiciosa mirant d'evitar-ho. Però la promoció d'una economia on la democràcia interna, la igualtat de gènere o la producció sostenible siguin trets distingibles que toqui premiar, encara no ho és. Per això Madrid Central resisteix, i MARES s'ha clausurat fàcilment.

La referència a la noció gramsciana d'hegemonia és fonamental perquè els dèficits en matèria de transició ecosocial dels Ajuntaments del Canvi no poden desatendre el fet que el municipalisme ha patit una mena de curtcircuit en el procés hegemònic que inaugurava. Les eleccions del 2019 van demostrar que la proposta municipalista no va aconseguir fidelitzar una adhesió política majoritària al seu model de ciutat i el seu estil de governança. En altres paraules, no van aconseguir mantenir la tensió pròpia d'un projecte polític hegemònic. Això explica el seu pas efímer pel Govern, del qual la ciutat de Barcelona n'és una excepció, mentre que l'experiència de Madrid és especialment dura en termes polítics. El 26 de maig de 2019 Barcelona en Comú va perdre cinc punts percentuals de vot i un regidor, però tot i ser més feble políticament, i beneficiant-se d'una anomalia en la dinàmica de blocs polítics explicable només en el context específic català, va aconseguir donar continuïtat al projecte. La plataforma Més Madrid, descendant un punt percentual, que es va traduir també en un regidor menys, i malgrat ser l'Ajuntament en el qual les forces del canvi van retenir un nivell més alt de vot a excepció de Cadis (un 30%), va perdre l'alcaldia.

En la petita selecció de mesures analitzades hi ha una pauta comuna, que a més és extrapolable a la majoria de les polítiques públiques municipalistes relacionades amb la lluita contra l'emergència climàtica. Durant els últims quatre anys, i en molts llocs més enllà de Madrid i Barcelona, hi ha hagut una autèntica proliferació d'estratègies, documents, pactes, mocions i processos participatius en temes com ara l'agroecologia urbana, la sobirania energètica, el compostatge comunitari, la mobilitat ciclista o la rehabilitació. En general, es pot concloure que el

municipalisme va aconseguir avenços significatius en moltes tasques de la transició ecosocial si acceptem incloure una lletra petita: les seves transformacions han pecat de quedar atrapades en un cert estatus simbòlic. Com a victòries essencialment culturals amb encara poca incidència contrastable en termes estadístics més enllà d'alguns experiments sobrerrepresentats en la mateixa imatge del model de ciutat que s'ha volgut projectar.

Com hem argumentat, aquest resultat és lògic atès el context de la correlació de forces antropològiques de la qual es partia. I en cert sentit, es correspon amb el circuit prototip de l'hegemonia política. Álvaro García Linera estableix que el procés hegemònic transformador es pot resumir en un esquema d'etapes que ell anomena Gramsci-Lenin-Gramsci (García Linera, 2017). Primer, disputant els símbols unificadors, es guanya el discurs en el seu nivell més lingüístic, més tou, amb victòries que són intel·lectuals, culturals i morals. Després hi ha un xoc nu de forces que dirimeix el monopoli del poder. I una vegada consolidat el control efectiu de les estructures de l'estat, es torna a exercir un moment gramscian, de construcció de domini cultural, però des de les eines d'intervenció massiva que ofereix la llei, els pressupostos estatals i les polítiques públiques. És a dir, intervenint en els nivells més objectuals i durs del discurs. En societats democràtiques pluralistes, aquest esquema presenta fronteres difuses (el moment Lenin mai no es redueix a la data electoral, sinó que es prolonga almenys durant bona part de la primera legislatura d'un govern), però a grans trets continua sent una trajectòria vàlida.

Si utilitzem aquest esquema com a eina interpretativa, podem concloure que el municipalisme no va aconseguir completar el procés hegemònic. Va patir un curtcircuit entre el moment Gramsci irruptor de 2014-2015 i el moment Lenin durant la legislatura, que li va impedir de consolidar-se com

una alternativa de governança sòlida. Per això els seus assoliments, especialment en matèria ecosocial on la seva base de suport era menor, no deixen de presentar aquest aire de reescriptures superficials del codi semiòtic de la ciutat que denunciïn alguns moviments socials transformadors. I que per a expectatives transformadores ambicioses pot confondre's més amb el màrqueting polític que amb l'acció política transformadora.

Una explicació satisfactòria del curtcircuit hegemònic del municipalisme està per construir, i serà imprescindible per tenir un balanç del cicle polític que es va obrir amb el 15M. S'exposen de manera telegràfica tres hipòtesis complementàries que, entre moltes altres, podria ser interessant explorar afegint-hi un enfocament específicament ecosocial:

- Com en un efecte cascada, el municipalisme es va ressentir de la pèrdua de potència hegemònica de l'espai polític del canvi en l'àmbit nacional. El vell tòpic que afirma que les eleccions municipals mai no són eleccions locals ha continuat afectant el comportament electoral a l'Estat espanyol. I en aquest sentit és difícil explicar l'empenta inicial del municipalisme, però també el seu declivi, sense l'efecte arrossegament del fenomen Podem, la caiguda del qual ha estat gairebé tan ràpida i tan digna d'estudi com el seu ascens meteòric. Aquesta història està per escriure, i sobretot per investigar. Caldrà comprendre la resiliència del règim del 78, al qual se li va pressuposar una crisi orgànica terminal potser de manera precipitada. Des d'una perspectiva compromesa amb la transformació social, però, és més interessant comprendre que va passar dins de l'espai polític del canvi per poder aprendre de l'experiència. No podem afegir-hi gaire cosa més aquí, només una consideració important que

ha tendit a obviar-se en les anàlisis més immediates. A més de conflictes interpersonals, de disfuncions que han demostrat ser inherents a certes formes d'organització, de les disputes pel control dels aparells entre famílies polítiques, de les baralles per les apostes tàctiques, o dels xocs entre estratègies incompatibles i els seus diferents costos d'oportunitat, Podem va ser sotmès a una punyent discrepància teòrica: el de la validesa o no de la seva hipòtesi fundacional. És a dir, la hipòtesi populista, que assumia entre altres “assassinats del pare” que la topologia política del segle XX, l'eix esquerra-dreta, després del 2008 havia quedat obsolet. Com si la hipòtesi populista hagués estat una arma d'un sol tret, aquesta es va abandonar després de les eleccions generals del desembre del 2015, quan Podem va lliscar progressivament cap a un nínxol polític postcomunista convencional, homologable al que hi havia a Espanya i a Europa abans del 15M.

- En la seva tasca de govern, el municipalisme va infravalorar aquest element central que segons Clausewitz distingeix la guerra real de la guerra teòrica: la fricció. Governar una ciutat, gestionar una administració pública, també implica “un movimiento en un medio penoso” (Clausewitz, 2017: 120). Un moviment que es va fer especialment dur atesa la inexperiència al respecte dels espais polítics en el quals s'havia forjat l'aposta municipalista. Cogovern amb socis amb poca predisposició a la col·laboració i molt més hàbils en el joc institucional i les seves trampes, absència de coneixements jurídics i tècnics, escàs costum negociador, ignorància sobre la “institució profunda”, falta de sintonia amb les xarxes del funcionariat que dirigeixen el funcionament real i no formal de la maquinària administrativa, actitud

sabotejadora i molt bel·ligerant de certs grups d'interès... Per norma general el municipalisme va haver de passar una dura aclimatació a un ecosistema polític relativament nou i en bona mesura hostil, sota una enorme pressió opositora (magnificada en la mesura que les oligarquies entenien que els ajuntaments eren el pròleg d'un assalt al poder nacional), i limitat per algunes hipoteques autoimposades fruit de cert romanticisme antipolític ingenu, molt propi de l'atmosfera emocional del 15M. El cas més il·lustratiu d'aquest darrer aspecte va ser la decisió, presa per molts grups municipalistes en el govern, de reduir la quota d'assessors i càrrecs de confiança que legalment els corresponia com a gest de rebuig als *habitus* propis de la vella política.

- A més de fricció exterior, el municipalisme ha hagut de suportar una intensa fricció interior, provocada per les altes expectatives participatives de la seva matriu política d'origen. En aquest marc, el distanciament estructural entre base i dirigència, que és universal i inherent a tota política institucional, adquireix una intensitat que pot arribar a ser profundament destabilitzadora. Mentre que les bases, especialment les que es van socialitzar políticament en moviments socials, solen mantenir posicions maximalistes, impacients, i més predisposades a sentir-se agreujades per gestos que tinguin un pes simbòlic fort en el seu esquema identitari, un govern municipal només pot funcionar aplicant cert pragmatisme, capacitat de cessió i certa paciència estratègica. Aquest distanciament s'agreuja inevitablement a causa que Govern i base militant de suport estan sotmesos a temps, responsabilitats i recompenses molt diferents. En l'abast d'objectius concrets, les administracions són monstres antediluvians i els moviments de base, actors

àgils. Però el temps de treball quotidià, especialment lligat a la gestió institucional, és extraordinàriament ràpid, mentre que els temps de resposta de les bases són necessàriament lents. Això dificulta la delegació de tasques en unes bases que la dirigència tendeix a percebre com a poc eficaces. Com que a més la responsabilitat de fallar en un o un altre àmbit és radicalment diferent, la dirigència tendeix a desconfiar de les bases i generar acaparament de les tasques segons el pes percebut de la seva responsabilitat. Això és sentit per les bases com un tancament que socava la qualitat democràtica d'un espai polític. Si a això s'hi afegeix que mai no podrà deixar d'haver-hi una divisió molt important entre dirigència i base en el pla de les recompenses (els uns són professionals amb l'estímul d'un salari, els altres voluntaris amb un estímul ètic), el cercle viciós de la delegació-desafecció tendeix gairebé sempre a créixer. Trobar una tercera via que utilitzi de manera fèrtil la tensió entre la burocratització tecnocràtica que *ponteja* la participació, i el radicalisme disfuncional imposat per minories activistes sobredimensionades, és una necessitat de la cultura política municipalista que està molt lluny de resoldre's. I que en la política pública ecosocial pot resultar especialment inflamable, atesa l'enorme distància entre el que és ecològicament urgent i el que és políticament factible.

3. Conclusions: els límits del municipalisme

Pel que fa al balanç del curt estiu del municipalisme en matèria de transició ecosocial i lluita contra el canvi climàtic, cal destacar dues idees: i) els resultats han estat ambivalents i ii) encara que la transició ecosocial implica algunes dificultats específiques, el seu acompliment no es pot deslligar de la reflexió sobre els límits generals de l'aposta municipalista.

És evident que entre els anys 2015 i 2019 es va fer un salt qualitatiu en l'agenda ecosocial, que va passar de la perifèria al centre del debat polític. L'acció d'avantguarda dels Ajuntaments del Canvi hi va contribuir en temes clau, com ara la qualitat de l'aire, la mobilitat sostenible o el control ciutadà de l'energia. Sens dubte, que el lustre 2015-2019 hagi estat el de l'explosió de la consciència climàtica global, començant amb l'Acord de París i arribant fins a un 2019 que ha estat un any fita en la història de l'ecologisme, amb l'eclosió del fenomen Greta, les accions de desobediència civil massiva d'Extinction Rebellion o la gran vaga mundial pel clima, va suposar un vent de cua favorable. Però amb tots aquests avenços, cap ciutat del món no és avui una entitat sostenible, sobretot si n'analitzem el metabolisme energètic material d'una manera integral: la Green Smart City europea no seria possible sense la conversió de la Xina en un infern dickensià. El factor "miratge geopolític", que amaga els processos d'externalització en l'extracció dels minerals i les emissions de CO₂, no es pot obviar si volem tenir una perspectiva completa del que implica la transició ecològica.

La sostenibilitat, definida i aplicada en el sentit fort que requereix enfrontar l'emergència climàtica i la crisi ecològica, i a més modulada des de la justícia social i el feminisme, és un objectiu polític que llança una esmena a la totalitat que és profundament revolucionària en tots els ordres de la nostra vida social. El fet d'assumir-la ens obliga a trastocar no només interessos econòmics ben organitzats, que sempre saben defensar-se, com podria ser el de l'oligopoli energètic o el *lobby* fòssil. Per arribar a ser ciutats i societats sostenibles, hem de canviar les regles bàsiques del joc econòmic que s'han prioritzat en els últims 200 anys. Afectar molt l'actual distribució del poder i la riquesa. Desplegar immenses substitucions tecnològiques que tenen en si mateixes un fort component polític. Intervenir en estrats molt profunds i poc manejables per la política de curt termini de la nostra

reproducció metabòlica en les seves tres dimensions: la tecnomaterial, la social i la simbòlica. Ens referim a tasques com desmuntar el maquinari d'infraestructures que ve heretat per la nostra ordenació del territori, obrir alternatives a les dinàmiques estructurals que segresten les nostres econòmiques en l'expansió permanent o desconstruir les mitologies més profundes del nostre ordenament antropològic, com la "tecnolatria" o el mite del progrés.

L'ecologisme assenyala amb raó que, en un planeta finit, una societat sostenible haurà de donar lloc a un paradigma postcreixement, a una economia d'estat estacionari. Per comparació històrica, l'empresa socialista, que ho va voler transformar gairebé tot i l'estudi de la qual és parada obligatòria per pensar un postcapitalisme a l'altura el segle XXI, mai no va intentar quelcom tan revolucionari com deixar de créixer, i no ens pot ensenyar res sobre això. Igualment també caminem a cegues, sense referents inspiradors, en la construcció d'una utopística política il·lusonant formulada des d'una idea de certa austeritat material davant la idea d'abundància que ha presidit gairebé totes les propostes de reforma social en l'era industrial. Es tracta d'una tasca especialment complexa quan el neoliberalisme ha instal·lat en bona part de la població mundial (també en els països emergents en forma de marc d'expectatives) una economia libidinal, una configuració social del desig, basada en un malbaratament de recursos ecocida. Riechmann va definir a la perfecció el contracte social neoliberal: un món *low cost*, amb vols, carn i telèfons mòbils barats, a l'abast de les masses, amb un impacte ecològic gegantí que s'externalitza cap als altres o cap al futur, a canvi de vides precàries i insegures econòmiques.

És fàcil concloure, per tant, que salvar el desnivell entre la urgència ecològica del segle XXI i l'articulació d'hegemonies polítiques transformadores és una tasca que li va

especialment gran a les nostres ciutats. I això ocorre perquè, en una d'aquestes il·lusions necessàries sense les quals no es fa política, l'aposta municipalista va sobrevalorar la seva capacitat d'incidència històrica. En els ambients més activistes, el curt estiu del municipalisme ha tingut gust de poc perquè segurament se li estava exigint massa. A l'Estat espanyol els municipis controlen una part mínima de la riquesa pública, menys d'un 15%. Les seves competències legals i fiscals són poques, i el seu exercici efectiu moltes vegades està supeditat a transferències financeres i acords amb entitats administratives superiors sota criteris poc clars, que donen lloc a tota mena d'arbitrarietats polítiques si, al seu torn, no es controla políticament l'esglaó superior. La xarxa pública sobre la qual van treballar els Governos del Canvi és a més una xarxa pública maltractada pel cercle viciós del neoliberalisme: desmantellada per una dècada de retallades, jivaritzada per dues dècades de processos de privatització, per tant, poc àgil i capada, la qual cosa retroalimenta la necessitat perversa d'abraçar les receptes neoliberals com una barca enmig del naufragi. L'exemple més clar és la vinculació del finançament municipal amb la venda de sòl: un disseny institucional que, com afirma Naredo (2010), és un dels motors maleïts que alimenta alhora l'economia especulativa del *pelotazo*, la corrupció política i el melanoma urbanístic que destrossa els nostres territoris. Per la seva debilitat electoral, els Governos del Canvi han treballat a més o bé en minoria, o bé en governs compartits, la qual cosa ha provocat moltes situacions de poder fragmentat, que van intensificar la fragmentació disfuncional a la qual les administracions públiques ja són proclius. I per si fos poc, el curt estiu del municipalisme ha estat encotillat per la intervenció draconiana i partidista del Ministeri d'Hisenda i les polítiques d'austeritat que encapçala la Llei d'estabilitat pressupostària.

En aquest “mitjà penós”, per reprendre la imatge de Clausewitz, i amb armes tan febles, liderar processos de canvi profundament revolucionaris, com és la transició ecològica, només es pot justificar des d’un cert *pensament màgic democràtic*: la proximitat amb la gent i les possibilitats d’una alta participació ciutadana compensaran tots els dèficits. Aquesta és una il·lusió difusa, mai explícita, molt present en alguns espais transformadors i que no és fútil perquè compon certes disposicions polítiques que són determinants. A saber: considerar que la immensa força social que les irrupcions plebees i populars poden arribar a posar en joc en els grans moments destituent no es dissipa aviat. I que, per tant, pot actuar com una mena de reactor de fusió que posa al servei de la política transformadora l’energia inesgotable de les estrelles. Fent una analogia amb el còmic d’Astèrix, un dels mites inconscients de l’aposta municipalista va ser pensar que l’aprofundiment de la democràcia era una mena de poció màgica que atorgava superpoders a l’aldea gal·la assetjada per les tropes romanes.

Amb aquest breu repàs als seus límits, no es vol negar la potencialitat transformadora del municipalisme. Ciutats amb Governos progressistes, treballant en una xarxa global amb agendes comunes, han demostrat ser un actor amb una capacitat política interessant. Com bé analitza Jessop (2017), ningú no pot pensar ja el poder polític en els termes de la vella escola nascuts del Tractat de Westfàlia, com si aquest fos una “cosa” concentrada en el govern d’un recinte espacial estanc delimitat per fronteres. El poder polític és una relació social altament complexa, multiescalar, que permet ser disputat i parcialment exercit per galàxies d’actors i agències socials molt diverses. Aliances entre grans ciutats, especialment ciutats amb projecció global, estan tenint un paper de lideratge en el canvi civilitzador que està avui en disputa, en matèria de transició ecològica, però també de

polítiques públiques feministes, avenços en la redistribució de la riquesa o la creació de nous béns comuns.

Però l’estat en sentit clàssic no està en retirada. És un enorme error polític considerar-ho així. I el seu paper és especialment insubstituïble en això que García Linera anomenava *moment Lenin*: el pas d’una construcció d’hegemonia cultural essencialment simbòlica, explícita, basada en el relat, a una hegemonia cultural fàctica, sistèmica, reproductiva, inconscient, basada en el pes material de la llei, les infraestructures, les rutines administratives i econòmiques, en definitiva, l’hegemonia que permet orientar a favor teu l’efecte arrossegament de bona part de la inèrcia social. La tasca per endavant és, com a mínim, anàloga a la revolució neoliberal, amb transformacions d’un calat i una rapidesa similars tant en l’aspecte socioeconòmic com en l’antropològic. Algú pot creure que la revolució neoliberal hauria estat possible promoure-la només amb les alcaldies de Londres i Nova York, sense els governs de Thatcher i Reagan?

En resum, l’experiència del curt estiu del municipalisme reforça la idea següent: el govern transformador de les nostres ciutats pot millorar substancialment la vida dels seus ciutadans en allò que està al seu abast. Per exemple, respirar un aire que no sigui un problema de salut pública. Això és valuós en si mateix. Però de cara a transformacions socials de més abast, com ara solucionar l’emergència climàtica, el municipalisme funciona més aviat com una de les millors eines populars en la fase gramsciana inicial del procés hegemònic. És a dir, la fase de la disputa cultural pels significats compartits per les majories socials. Però això quedarà curt si el projecte polític que ho inspira no aconsegueix pujar esglaons en les escales superiors del poder institucional. En els acompliments futurs que el

municipalisme tindrà en el marc de la transició ecosocial, serà important tenir en consideració aquest paper parcial, profundament performatiu, de la ciutat com a constructora de discursos i afectes polítics que apunten més lluny. I aprendre juntes i junts a actuar en conseqüència millor del que hem fet en el passat.

SEGURA, PACO (2019). Entrevista a *El Salto* [en línia]. Disponible a: <https://www.elsaltodiario.com/medioambiente/paco-segura-ha-habido-algunas-mejoras-en-temas-como-la-calidad-del-aire-pero-les-ha-faltado-rematar-la-faena>

Bibliografia

CASADEVANTE, KOIS (2019). “El corto verano del municipalismo”. *El Diario* [en línia]. Disponible a: https://www.eldiario.es/ultima-llamada/corto-verano-municipalismo_6_904019614.html

CASADEVANTE, KOIS; MORÁN, NEREA; PRATS, FERNANDO (2018). *Ciudades en movimiento. Avances y contradicciones de las políticas municipalistas ante las transiciones ecosociales*. Madrid: FUHEM-Foro de Transiciones.

CLAUSEWITZ, KARL VON (2017). *De la guerra*. Caracas: El Hormiguero.

EUROPEAN ENVIROMENT AGENCY (2017). Air Quality in Europe 2017 Report [en línia]. Disponible a: <https://www.eea.europa.eu/publications/air-quality-in-europe-2017>

GARCÍA LINERA, ÁLVARO (2017). “Tiempos salvajes. A 100 años de la revolución soviética”. A: ANDRADE i SÁNCHEZ (ed.). *1917. La Revolución Rusa 100 años después*. Madrid: Akal.

GARCÍA LINERA, ÁLVARO; ERREJÓN, ÍÑIGO (2019). *Qué horizonte. Hegemonía, Estado y revolución democrática*. Madrid: Lengua de Trapo.

JESSOP, BOB (2017). *El Estado: pasado, presente, futuro*. Madrid: La Catarata.

NAREDO, JOSÉ MANUEL (2010). “El modelo inmobiliario español y sus consecuencias”. *Sin Permiso* [en línia]. Disponible a: <https://www.sinpermiso.info/textos/el-modelo-inmobiliario-espaol-y-sus-consecuencias>

RIECHMANN, JORGE (2019). *Otro fin del mundo es posible*. Barcelona: MRA Ediciones.